BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Atamirzayeva Zaripa Erkinovna

Namangan ixtisoslashtirilgan san’at maktab internati boshlang’ich sinf o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati hamda zamonaviy usullari yoritilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, mantiqiy topshiriqlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o‘quvchilarning darsdagi faolligi, ijodkorligi hamda bilimlarni ongli o‘zlashtirish darajasini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, interfaol metodlar, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiyalar, muammoli ta’lim, kreativlik, mantiqiy tafakkur, innovatsion yondashuv, o‘quvchi faolligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta’lim samaradorligi.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldiga o‘quvchilarning nafaqat bilim olishini ta’minlash, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, tahlil qila oladigan va hayotiy muammolarga ongli yondasha oladigan shaxs sifatida tarbiyalash vazifasi qo‘yilmoqda. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichidanoq o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik masalalardan biriga aylanmoqda. Tanqidiy

fikrlash insonning axborotni tahlil qilish, solishtirish, baholash, mustaqil xulosa chiqarish hamda muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang‘ich sinf davri bolaning tafakkuri, dunyoqarashi va shaxsiy sifatlari shakllanadigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchilarda erkin va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish kelgusidagi ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Agar o‘quvchi boshlang‘ich ta’lim bosqichida savol berishga, fikr yuritishga va o‘z qarashlarini asoslab aytishga o‘rgatilsa, u yuqori sinflarda murakkab bilimlarni osonroq o‘zlashtira oladi. Shu bois bugungi zamonaviy ta’lim tizimida tayyor bilimlarni berishdan ko‘ra, o‘quvchini mustaqil izlanishga undash ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda an’anaviy ta’lim usullari bilan bir qatorda interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Baliq skeleti”, “Munozara”, “Insert” kabi metodlar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi, ularni erkin fikr bildirishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga o‘rgatadi. Bundan tashqari, muammoli vaziyatlar yaratish va ijodiy topshiriqlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda o‘qituvchining pedagogik mahorati ham alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchilar fikriga hurmat bilan yondashishi, ularni mustaqil fikr bildirishga rag‘batlantirishi hamda savol-javoblar orqali faol muloqot muhitini yaratishi lozim. Bunday yondashuv o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi va ularning ijodiy faolligini rivojlantiradi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va elektron ta’lim platformalaridan foydalanish ham o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Turli multimedia vositalari, interaktiv topshiriqlar va ta’limiy o‘yinlar orqali o‘quvchilar axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish va undan to‘g‘ri foydalanishga o‘rganadilar. Mazkur

maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik asoslari, zamonaviy usullari hamda ta’lim jarayonida samarali qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Tanqidiy fikrlash — bu o‘quvchining axborotni tahlil qilish, muammoga turli nuqtai nazardan yondashish, dalillarni solishtirish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Bugungi zamonaviy ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga mustahkam asos yaratadi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim davrida bolaning tafakkuri faol rivojlanadi va bilimlarni qabul qilish jarayoni jadallashadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun, avvalo, ta’lim jarayonida o‘quvchi faolligiga asoslangan pedagogik yondashuvlarni qo‘llash zarur. An’anaviy darslarda o‘qituvchi asosiy axborot beruvchi bo‘lsa, zamonaviy ta’limda o‘quvchi mustaqil izlanadigan va fikr yuritadigan subyekt sifatida qaraladi. Shu sababli dars jarayonida o‘quvchilarning erkin fikr bildirishi, savollar berishi va muammolar ustida ishlashi uchun imkoniyat yaratish muhimdir.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlarning o‘rni katta. “Aqliy hujum” metodi o‘quvchilarning erkin fikr yuritishini rag‘batlantirib, muammoga turli xil yechimlarni topishga yordam beradi. Ushbu metod orqali o‘quvchilar o‘z fikrini ochiq ifodalashga va boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashishga o‘rganadilar. “Klaster” metodi esa mavzuga oid tushunchalarni tizimli ravishda ifodalashga xizmat qiladi. Bu usul o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi hamda ular orasidagi bog‘liqlikni tushunishga yordam beradi. Shuningdek, “Insert” texnologiyasi ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali usullardan biri hisoblanadi. Ushbu metod orqali o‘quvchilar matnni o‘qish

davomida yangi ma’lumotlarni belgilab boradilar, o‘z bilimlarini tahlil qiladilar va xulosalar chiqaradilar. Bu esa ularda axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmasini shakllantiradi. “Baliq skeleti” metodi esa muammoning sabab va oqibatlarini aniqlashda samarali bo‘lib, o‘quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Muammoli ta’lim texnologiyasi ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Dars jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish orqali o‘quvchilar mustaqil fikrlashga, izlanishga va yechim topishga harakat qiladilar. Masalan, o‘qituvchi o‘quvchilarga kundalik hayot bilan bog‘liq savollar yoki mantiqiy topshiriqlar berishi mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Boshlang‘ich ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini oshiradi. Elektron taqdimotlar, multimedia vositalari, ta’limiy videolar va interaktiv platformalar orqali o‘quvchilar axborotni mustaqil o‘rganish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, interaktiv o‘yinlar va mantiqiy topshiriqlar bolalarda qiziqish uyg‘otadi hamda ularning tafakkur faolligini oshiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda kitob mutolaasining ham ahamiyati katta. O‘quvchilar turli ertaklar, hikoyalar va ilmiy-ommabop matnlarni o‘qish orqali voqealarni tahlil qilishga, qahramonlarning xatti-harakatiga baho berishga va mustaqil xulosa chiqarishga o‘rganadilar. O‘qituvchi matn asosida savol-javoblar tashkil etishi, o‘quvchilarning fikrini tinglashi va muhokama muhitini yaratishi zarur. Bundan tashqari, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy yondashuvi va pedagogik mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi darsda o‘quvchilarning fikrini qadrlashi, ularni rag‘batlantirishi va xatolaridan to‘g‘ri xulosa chiqarishga yo‘naltirishi kerak. O‘quvchilarga tayyor javobni berish emas, balki ularni mustaqil fikr yuritishga undash samarali natija beradi. Shuningdek,

guruhli ishlash usullari ham o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Guruhdagi muhokamalar jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrini himoya qilish, boshqalarning qarashlarini tinglash va umumiy xulosaga kelish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularda muloqot madaniyati va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradi. Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim talablaridan biridir. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va muammoli ta’lim usullaridan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va tahliliy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Bu esa kelajakda bilimli, tashabbuskor va raqobatbardosh shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash o‘quvchilarning mustaqil fikr yuritishi, axborotni tahlil qilishi, muammolarga ijodiy yondashishi va asosli xulosalar chiqarishiga xizmat qiladi. Shu sababli ushbu ko‘nikmalarni boshlang‘ich ta’lim bosqichidanoq shakllantirish kelajakdagi ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada tahlil qilinganidek, interfaol metodlar, muammoli ta’lim texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya vositalari hamda guruhli ishlash usullari o‘quvchilarning tafakkur faolligini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Baliq skeleti” kabi metodlardan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi, ularni erkin fikr bildirishga undaydi. Shuningdek, o‘qituvchining pedagogik mahorati va o‘quvchilar bilan samarali muloqoti ham tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim omillardan biridir. O‘quvchilarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni mustaqil izlanishga, savol berishga va o‘z fikrini asoslashga o‘rgatish zamonaviy ta’limning asosiy talablaridan hisoblanadi. Demak, boshlang‘ich

ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy usullardan samarali foydalanish orqali bilimli, ijodkor, tashabbuskor va mustaqil fikrlaydigan yosh avlodni tarbiyalash mumkin. Bu esa ta’lim sifatini oshirish hamda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan barkamol shaxslarni voyaga yetkazishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasiga oid farmon va qarorlari. – Toshkent.
3. Karimov I.A. *Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori*. – Toshkent: Sharq, 1997.
4. Tolipov O‘., Usmonboeva M. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006.
5. Yo‘ldoshev J.G‘. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2010.
6. Avliyoqulov N.X. *Pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2009.
7. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. – London: Routledge, 1950.
8. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Harvard University Press, 1978.
9. Dewey J. *How We Think*. – Boston: D.C. Heath, 1910.
10. Paul R., Elder L. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning*. – Pearson, 2014.